

# Egy innovatív zenepedagógiai módszer 3–9 évesek között

## ABSZTRAKT

A tanulmány egy 2010 óta működő – a Szerző által kidolgozott – zenepedagógiai módszert mutat be, amelynek újszerűsége abban rejlik, hogy a zenei nevelést, a zenei képességek fejlesztését az adott – bölcsődés, óvodás, kisiskolás – korosztály környezetében fellelhető eszközök (játéktárgyak, hétköznapi tárgyak, sporteszközök, újrahasznosítható tárgyak) célzott beemelésével gazdagítja. A módszert részben az az elv keltette életre, hogy minden gyermek képes a zene megértésére, a zene általi önkifejezésre, ugyanakkor fontos számukra a személyesen megélt tapasztalás, a tevékenykedés. A tanulmányban bemutatásra kerül a módszer elméleti háttere mind általános didaktikai, mind zenepedagógiai szempontból. Többek között érinti a gyermekekre vonatkozóan a kapcsolatigény, kompetencia és autonómiatörekvés fogalmait, a tanítás-tanulás szempontjából pedig a differenciálás, adaptivitás, motivációs közeg és a kreativitásra serkentő munkáltató módszer gondolatköreit. Ez a tevékenységorientált módszer azon túl, hogy a mindennapos éneklés elképzeléséhez jól adaptálható, sokoldalúan képes támogatni a gyermekek önkibontakozását, kognitív, affektív és szociális képességeit, s ezáltal iskolai sikerességét is.

Kulcsszavak: jó gyakorlat, korszerű zenei nevelés, adaptív oktatás, kreativitás, tevékenységorientáltság

## Bevezető

A zene kapcsolatot teremt az emberek között, és a beszéd mellett a legfontosabb kifejezőeszközünk. Közösségformáló és hangulatot befolyásoló ereje van. Az ember a hangokon, ritmuson keresztül és általa ismeri meg, érzékeli a világot. A gyermekek elsősorban érzékszervi és mozgásos tapasztalatok útján szerzik a világról a benyomásaikat. Ezért fontos tudni, hogy a hangok is mozgásokat indukálnak. Az életkor előrehaladtával is igaz, hogy a zenei tevékenységhez kapcsolódó mozgásformák lehetőséget adnak a feszültségoldásra, szabad önkifejezésre, elmélyülésre. Ám az sem mellékes felfedezés (Harmat 2013), hogy minél intenzívebb mozgással reagálunk egy adott zenére, dallamra, annál inkább aktiváljuk a jutalmazásért felelős agyi területeket, fokozódik a dopamintermelés a szervezetben. Amennyiben közös énekléssel, zenei tevékenységgel is társul a mozgásos tevékenység, oxitocin szabadul fel, s ezáltal a hűség és az összetartozás érzése is erősödik. Amikor a gyermek önfeledten játszik, arcán, mozgásán tükröződik a belső érzelem. Az óvodáskorú kisgyermek még gyakran minden figyelmét képes egy dologra összpontosítani, ez segíti a tanulását. Lehet, hogy nem is

maga a fejlesztés tartalma ragadja meg figyelmét, hanem csupán az, hogy koncentrált figyelmet kap egy számára fontos személytől vagy közösségtől. Úgy érzi, hogy fontos, és ennek következtében növekszik az önbizalma. Magabiztosabban fog viselkedni a környezetében, nem fog félni, szorongani, ha valami ismeretlennel találkozik. Ez az érzelmi stabilitás adja meg számára azt a lehetőséget, hogy merjen a világban bátran, kreatívan, vagyis akár rendhagyóan új dolgokat kipróbálni és elsajátítani, és ezzel saját maga önnön fejlődését, képességeinek kibontakoztatását serkentse.

### A zenei nevelés hatásai

A teljesség igénye nélkül vegyük számba a zenei nevelés egyes hatásait. A zenei nevelés elősegíti a magasabb rendű pszichés funkciók gyorsabb ütemű fejlődését. A gyermek zenélés közben érzelmeket él át, érzelmeket hoz létre, vagyis a zenei nevelés olyan élménymintákat ad számára, amelyek alapjai lehetnek későbbi tapasztalatainak szerveződéséhez. A zenei játékok, zenei tapasztalatok segítik értelmének „építkezését”, a világról, önmagáról szerzett ismereteinek feldolgozását, rendszerezését, elmélyítését. Gerald Hüther (2000) az agyról úgy vélekedett, hogy az sokkal inkább szociális, mint kognitív idegrendszeri egység. Vagyis jelentős hatással bír a kognitív fejlődésre a szociális környezet is. Nem csupán ismeretadásban, hanem elfogadással, törődéssel, kommunikációval, a kiegyensúlyozott, harmonikus légkör megteremtésével. Amit ma mindinkább bizonyított tényként állíthatunk az az, hogy minél több külső inger vagy impulzus éri a gyermekeket, annál több szinapsziskapcsolat jön létre az agyában, amelynek következtében az agy jobban fog differenciálódni. Agykutatások bizonyítják, hogy a két agyfélteke más és más képességek elsajátításához köthető. A beszédközpont például a bal agyféltekéhez, míg a zenei képességek nagy része a jobb agyféltekéhez kapcsolható. A két agyféltekét mintegy 200 millió idegrostból álló hálózat köti össze. Minél sűrűbb az idegrosthálózat, annál több szálon érkezik az információ az egyik agyféltekéből a másikba, vagyis annál több környezetből érkező jelet képes érzékelni, felfogni, értelmezni, beépíteni az agy. Ahhoz, hogy minél jobban összekapcsolódjon a két agyfélteke, az általuk irányított képességeket arányosan kell fejleszteni. Ez azt jelenti, hogy a kisgyermekek korai zenei fejlesztése a legteljesebb személyiség kialakulása érdekében éppen olyan jelentőséggel bír, mint a beszédképesség fejlesztése (Hámori 2002). A fejlődés későbbi szakaszában is egyértelmű – így a 3–9 éves gyermekek fejlődésének tárgyalásakor sem felejtethjük el –, hogy azok az agyterületek, amelyeknek szerepe van a zenei információ feldolgozásában, más feladatokban, például emlékező és nyelvi funkciókban is részt vesznek. Mönks és Ypenburg (1998) írja, hogy akik folyamatosan és rendszeresen énekelnek és zenélnek, magasabb intelligenciahányadossal rendelkeznek. Kimutatható, hogy a rendszeres zenélés növeli a hallott információ feldolgozásának megbízhatóságát, nemcsak a zenei hangok, hanem a beszéd esetében is. Egyes szerzők ezen túlmenően amellet érvelnek, hogy a magasabb szintű zenei jártasság akár az intelligenciára általában is kedvező hatással lehet (Víg 2010).

## A zenei cselekvések

A zenei emlékezés – az emlékezés általános természetéhez hasonlóan – nem egyszerűen passzív cselekvés, hanem jellemzi egyfajta aktivitás. Az elhangzott zenei elemeket az ember nemcsak megőrzi, hanem a visszatérő egységeiből (dallam, hangintervallum, ritmus) struktúrákat alkot, az újabb tapasztalatokat pedig majd ezek szerint a létrejött kezdeti struktúrák szerint azonosítja, szelektálja, rendszerezi. A 'belső hallásban' történő rögzítés is a struktúrák felismerése, azok módosulásának követése mentén történik. Az emlékezést nagymértékben segíti, ha vannak ismétlődő motívumok. A zenei elemek ennek gazdag világát mutatják. Spencer (1909, idézi Decker-Voigt 2004) szerint a zenei emlékezést kettős folyamatként is értelmezhetjük. Egyrészt a megkülönböztethető elemek differenciálódása, másrészt az elemek összekapcsolódásának mind magasabb integrációja révén. A zenei egységek viszonylag kicsik (lásd motívum, zenei gondolat), lehetnek egyformák vagy hasonlóak, de fontos tulajdonságuk, hogy szervezetlenek, azaz részeik fölcserélhetőek és viszonyuk mellérendelt (Vitányi 1969). A zenei emlékezet azon túl, hogy az észleletek adattára, maga is adattárul szolgál a zenei gondolkodás számára. Az emlékezetnek e kettős szerepét Kovács Sándor (é. n.) felismerő és közlő szerepnek nevezte. A két folyamat különbsége, hogy a felismerő emlékezet a részadatoktól halad az egész felé, azaz a részek őrzik meg az egészet. A közlő emlékezetben az egész képe halad a részek felé. Kurth (idézi Vitányi 1969: 168) is hasonlóan gondolkozik, amikor így ír: a zenei élmény tudatosítása a tudattalanban létrejövő egész jellegű élmény részekre való tagolásával jár.

A zenei gondolkodás szerves része a képzelet, amely a valóság letükrözésén alapszik. A zene önmagától fogva képzeletszerű. Folyamatokat és tevékenységeket képzelünk el, amelyeket nem tudunk konkrét személyekhez, tárgyakhoz kötni. Azonban nem csupán képzeleti tevékenység, mert annál jóval nagyobb mértékben meghatározott a valóság által. A zenében tehát a gondolkodás és a képzelet kiegészíti egymást. A zene hatására létrejövő lelki jelenségek között hangsúlyos helyet foglal el a belső zenei tevékenység kérdésköre. A belső zenei tevékenység minden zenei tevékenységünk alapfeltétele. Benne gyökeredzik a zenei gondolat és zenei képzelet csakúgy, mint a zene befogadása és megalkotása. A tudatnak ez tehát egy aktív tevékenysége. Ha nem tudnánk elképzelni dallami, harmóniai, ritmikai stb. struktúrákat, észlelni sem tudnánk őket. A zenehallgatás során hallási képzetek válnak belsővé, interiorizálódnak tudatunkban. A képzetek nem egyszerű kópiák, hanem egyfajta átdolgozás eredményei. Ezekhez a már hallott és belsővé vált zenei elemekhez kapcsolódnak később az újabb zenei képzetek. A belső zenei tevékenység a legtöbb embernél szorosan összefügg az érzelmi állapottal. A zenei képzetek vagy közvetlenül, egyértelműen kapcsolódnak az érzelmi állapothoz (örömhöz, bánathoz), vagy azzal éppen ellentétesek. Szélső esetben elszakadnak az érzelmi állapottól és közömbösek vele szemben (Vitányi 1969: 197). Ujfalussy József *A valóság zenei képe* című munkájában így tekinti át az asszociatív körök rendszerét:

„I. A zene sajátos mozgás és tér-idő rendszerének közvetlen összekapcsolása a valósággal, külső mozgás- és tér-jelenségekkel:

1. a térszerűen kivetített, külső mozgások asszociatív köre, az ehhez kinesztéziás áttétellel kapcsolódó vizuális asszociációk (a zenei kép képzőművészeti felülete, impresszív oldala);
2. a tagolatlan, muszkuláris társítású, és életműködéshez vezető mozgás-képzetek (a zenei kép tánc- és pantomim-rokonsága, expresszív zónája).

II. A zene szenzuális-akusztikus, közvetlen tárgyi asszociációi:

1. a hangszín-élmények közvetlen jelzői áttétele, a természethangok utánzása, és a hangszeres zene vokális asszociációinak területe;
2. az utánzott természethangok zenei alakzatként való idézése, ezek közvetlen tárgyi jelentése.

III. A zenei képleteknek mint komplex egységeknek saját társadalmi körükkel kapcsolatos asszociatív jelentéstartalma:

1. hangszínszerű idézetek, a hangszerek társadalmi használatával összefüggő jelentés-tartalmak (trombita-, kúrhangok), műfaj-meghatározó szerepük;
2. zenei műfajok, népeket, korokat, néposztályokat jellemző zenei stílusok átvétele idézetszerű karakterképként;
3. a műfajok és stílusok beolvasztása a zenei képrendszerbe: a zene társadalmi intonációs jelentésköre.” (Ujfalussy 1962: 118)

Jean-Marie Guyau szerint: „A művészet hajlamos ugyanolyan természetű cselekvésre készíteni, mint aminőket kifejez.” (Guyau é. n.: 26–27) Ez a zenére is igaz. Hermann Lotze konkrét megfigyeléseket végzett a zenei mozgalmasság és a hallgató cselekvéses megnyilvánulásai tekintetében:

„Semmilyen hangemlékkép vagy hangképzet nem létezik anélkül, hogy halkan ne intonálnánk azt beszéddel vagy énekléssel. Ezért minden hangképzet annak az izomérzetnek gyöngé aktuális megmozdulásával asszociálódik, amelyet mi a hang reprodukálásánál éreznénk.” (Idézi Vitányi 1969: 225)

Tyeplov (1963) is kitér a zenei észlelés és tudat alatti produkálás kapcsolatára:

„a zene minden ritmikai észlelése aktív folyamat, amely nem pusztán hallgatást, hanem 'együttműködést' is feltételez, ráadásul ez az 'együttműködés' nem pusztán pszichikai aktus, hanem igen különböző »testi« jelenségeket, mindezekelőtt mozgásokat foglal magában. Ennek következtében a zene észlelése sohasem csupán hallási folyamat, hanem mindig hallási-mozgási folyamat.” (Tyeplov 1963: 316)

Guyau szerint: „bármely művészeti alkotásban – művészeti ágak és műfajnak megfelelően – az ember különböző magatartásformákat él át” (Guyau é. n.: 26). A zene sajátos kommunikációs közegét tehát három összetevő alkotja: az alkotás, a művészi önkifejezés és a közlés. Halász László (1973) a művészetet épp e közlő funkciójánál fogva emeli magasabb szintre a katartikus élményen belül. A művészet feladata a maga sajátos kifejezőeszközeivel, hogy mások felé közöljön, közvetítsen, és ehhez meglegyen a közeg, ahol ezt megvalósíthatja. Gyulai Elemér megállapította a zene érzelmi hatásaira vonatkozó kísérletei során, hogy a zenében átéljük saját érzelmeinket, és azon túl átvesszük a zenében kifejtett érzelmeket is. Az igazi zenei élmény akkor jön létre, amikor a hallgató személyesen hozzá szóló üzenetként fogja fel a zene egészét, és nem csupán hangok érdekes sorának, hangzások sokaságának, bonyolult ritmusok rendszerének érzi. A hangnak, a zenének hatásait aknázza ki a gyógypedagógia és a pszichoterápia is. Oliver Sacks (2010) angol neurológus és pszichiáter így ír a *Zenebolondok – Mesék a zenéről és az agyról* című könyvének előszavában:

„Gyakorlatilag ...majd mindnyájunkra nagy hatással van a zene, függetlenül attól, hogy vágyunk-e rá, vagy különösebben muzikálisnak gondoljuk-e magunkat. Ez a zenei hajlam – a »muzikofília« – már kisgyermekkorban megmutatkozik, minden kultúrában központi szerepet tölt be, és minden valószínűség szerint fajunk megjelenésétől velünk van.” (Sacks 2010: 9)

A gyermeket érő énekes, zenei benyomások segítségével folyamatosan nő önkifejezési repertoárja, és fokozatosan építi fel magában a kommunikáció és a kölcsönös megértés képességét. Harmat László (2011; 2013) kutatásai nyomán a gyermekek zenei megnyilvánulásai kapcsán is feltételezhető, hogy az aktív zenélésnek kognitív és élettani hatásai vannak, hozzájárul az általános fizikai, szellemi jólléthez. A közös zenei tevékenység során felébred a közösséghez tartozás társas élménye, fokozott koncentrációra serkent, és pozitív érzelmekkel tölt el. Segíti az egyénnek leküzdeni a szorongását, félelmeit, kisebbségi érzéseit, ugyanakkor folyamatos tanulásra ad lehetőséget. A mindennapi éneklés, mondókázás, zenei játékok beépítésével a gyermek személyiségének igen fontos tulajdonságai formálódnak észrevétlenül, csupán az intenzív érzelmi-fizikai és értelmi kapcsolat révén. Hatással van alkalmazkodó-, együttműködő képességére, nyitottá válik az új, ismeretlen befogadására, és a folyamatos megújulásra. A szeretettel, igényesen, nagy szakértelemmel végzett, énekkel-zenével támogatott nevelés nagymértékben fejleszti a gyermek önszabályozó képességét, motiválja a közös játékban való részvételre, fegyelemre szoktatja – ami a játék kibontakozásának feltétele, lételeme. Nem retten majd meg az új helyzetekben, kapcsolatot tud teremteni felnőtten és gyermekkel egyaránt, megtalálja a kapcsolatban a helyét (vezetőként vagy alárendeltként). Kreatív, új információkat befogadó, hatékony problémamegoldó lesz. Tapasztalatai lesznek a gesztusok, mimikák, érzelmek kifejezésének világában, azaz korát meghaladó empátiás készséggel rendelkezik majd. A gyermeknek a játék ad lehetőséget érzelmeinek kifejezésére, indulatainak, érzelmeinek ellenőrzésére, levezetésére, ugyanakkor hozzásegíti, hogy felmérje teljesítményét, megismerje önmagát.

## Adaptivitás a zenei nevelésben

A zene mint kommunikációs eszköz igen közel áll a 3–9 éves korosztályhoz. Az óvodáskorúak nyelvi szinten még nem tudják pontosan kifejezni érzéseiket, akarataikat, azonban annál inkább ki tudják vetíteni a zene dimenzióiba (dinamika, ritmus, hanghordozás stb.). Sőt zenei önkifejezésüknek nem szab határt a társas közeg, hiszen még a szocializálódás kezdeti stádiumában vannak. Nem épültek be olyan szociális gátak, amelyek feszélyeznék spontán önkifejezésüket. Például gyakran látunk közösségében spontán dúdolgató, fennhangon halandzsázó, dinamikusan kalapáló, önfeloldottan táncoló gyermeket. A nevelés során tehát tudatosan építhetünk a gyermekek személyiségformálásakor a zenei nevelésre. Az innovatív módszert bemutató tanulmány ugyanakkor az adaptív szemléletet is tükrözni kívánja, vagyis azt, hogy a tudatos nevelői tevékenységnek alapja kell, hogy legyen az egyéni bánásmód, a differenciált foglalkoztatás, a gyermek igényeinek, egyéni fejlődési ütemének figyelembevétele. Az adaptív tanulási-tanítási stratégia kiindulási tétele az a felismerés, hogy az egyes gyermekek tanulási képességei, adottságai egymástól lényegesen eltérnek (Nádasi 2001). Ennek következtében az óvodai és iskolai neveléssel szemben is felmerül az igény az eltérő tanulási környezet, eltérő fejlesztési eljárások biztosítására, amelynek során alapvető feladat az egyes gyermekek jellemzőinek a feltárása. A feltárás alapján valósulhat meg a nevelői tevékenység tudatos, célirányos szervezése, valamint az egymástól lényegesen eltérő fejlesztési alkalmak lehetővé tétele. Az adaptivitás elvén alapuló nevelés során megvalósul a szeretetteljes odafordulás, aktivitás, önmegvalósítás, a képességek kibontakoztatása, valamint az, hogy a lassúbb fejlődés miatt semelyik gyermek ne kerüljön hátrányos helyzetbe. A fejlesztés egyéni, páros, kiscsoportos és teljes létszámú csoportkeretben is megvalósulhat. A gyermekek megismeréséhez, optimális fejlesztéséhez a legideálisabb lehetőséget a játék és a szabadidős tevékenységek biztosítják. A nevelő észrevétlenül kapcsolódhat be a gyermekek szabad játéktevékenységeibe, vagy segítheti spontán kezdeményezésével a „csellengők” játékba merülését. A kötetlen énekes tevékenységek adekvát tevékenységekben történő, az egyéniséghez maximálisan igazodó képesség- és személyiségfejlesztés gazdag lehetőségét kínálják. Az eltérő zenei megnyilvánulások mögött a mindenkire egyénileg jellemző aktivitás, motiváltság, érzelmi-esztétikai fejlettség, önállóság, igény szint, valamint a tudás és érdeklődésbeli eltérés, együttműködési készség húzódik meg. Az ének-zenei tevékenységeket is lehet differenciáltan, adaptívan, az egyes gyermekekre hangolódva tervezni, hogy az egyéni képességekhez, személyiségvonásokhoz való alkalmazkodás lehetőségeit megvalósítsuk. A tevékenységek optimális megszervezéséhez, ahhoz, hogy az egész foglalkozás időtartama alatt az átlagos és az eltérő sajátosságokra is tekintettel legyünk, figyelembe kell venni az életkori és az egyéni sajátosságokat, ismerni kell a gyermeket. Eltérő lehet a gyermekek játék- és valóságigénye, a cselekvéses és verbális tevékenysége. Az énekes, zenei megnyilvánulások, a zene iránti attitűdök, az ének-zenei képességek egyéni eltérései a gyermekek játéka során, illetve az ének-zene, a dalos játék

tevékenységében való részvételének megfigyelései során jól körvonalazhatók. A zenei tevékenységek, benne a fejlesztések differenciálásához az egyéni teljesítőképességen túl szükséges az egyes zenei képességfejlesztést célzó feladatok nehézségi fokának alapos ismerete, egymásra épülése. Szintén fontos az életkornak megfelelő differenciálás a foglalkozáson használt eszközök esetén. A zenei képességrepertoár igen összetett, a gyermekek nagy része a zene egy-egy területén kiemelkedő teljesítményt tud produkálni. A zenei tevékenységek iránt kevésbé fogékony gyermek nagyobb, személyre szóló motivációt, több megerősítést, támogatást igényel. A nehezen beilleszkedő, alacsony teljesítményt produkáló gyermeknél a legkisebb eredmény is elismerendő. A jó időben, jó helyen elhangzó értékelés motiváló, serkentő erejű. Az ismétlődő hibánál, de a jó megoldás reményteliségekor is célszerű kívánni a sikeres önálló teljesítményt és megerősíteni azt. A gyermeki felfedezés önállóságának nem kedvez az állandó nevelői jelenlét, a folyamatos foglalkoztatás, gyakori ellenőrzés, értékelés, de az alultervezett tevékenységszervezés sem. Lénárd és Rapos (2004) úgy véli, az adaptív pedagógus három alapvető szükségletre összpontosít:

1. a kapcsolatigény kielégítésére: azaz tartozzon valahova, fontos legyen;
2. a kompetenciaigény kielégítésére: képes legyen megcsinálni valamit, higgyen benne;
3. az autonómiatörekvés kielégítésére: önállóan tudja irányítani saját cselekedeteit.

Az adaptív pedagógus legnagyobb erénye a rugalmasság, az, hogy tudja egyeztetni saját szándékait a gyermeki képességekhez, lehetőségekhez, igényekhez. A zenei nevelésben benne rejlik annak a lehetősége, hogy építkezzünk a gyermekek motívumai szerint, az ő ötleteiből, megnyilvánulásaikból, kifejezési eszközeikből. A zene alkalmas lehet annak érzetetésére, hogy a gyermekben tudatosuljon, hogy foglalkozunk vele, hogy az ének, a dal üzenetet közvetít még akkor is, ha nem vagyunk testi kontaktusban vagy egy tevékenységi közegben. Amikor arra ösztönözzük a gyermekeket, hogy fedezzék fel a zenét, akkor tudatosítani kell magunkban, hogy a társadalmi és kulturális hatások, a meglévő zenei ismeretek, de a személyiségbeli tulajdonságok is ténylegesen befolyásolják a zenében történő kibontakozást. A zene felfedezése egy olyan feladat, amelyre már a korai gyermekévekben különös figyelmet kell szentelni, mert biztosítani tudja a gyermek számára, hogy „ön maga tapasztaljon”, keressen, kipróbáljon és felfedezzen hangzásokat, hogy megtalálja, létrehozza ön maga zenei beállítódottságának alapjait. A zene felfedezése kreativitást generál a gyermekben, s egyúttal fejleszti az önfegyelmét, az emancipációt, rugalmasságot és az eredetiséget, és felkészíti arra, hogy optimális legyen az ismeretszerzése. Alapfeltételezés az, hogy minden gyermek természeténél fogva kreatív lehetőségeket rejt magában, amennyiben az érdeklődését és tanulási kedvét megőrizzük. A nevelő feladata az, hogy ezt a lehetőséget mozgósítsa megfelelő impulzusok és ötletek által, amelyhez a zene felfedezése minden kétséget kizáróan az egyik legjobb mód lehet.

## A zene elemei

A zene felfedezésének az alapja a tudatos viszonyulás az olyan zenei paraméterekhez, mint az időtartam, hangmagasság, hangerősség és hangszín. A megfelelő zenei elemekkel történő játék segít megérteni az önkifejezésben fontos „hatáselemeket”, fokozatosan vezet be a zeneértés rejtjelmeibe, az alkalmazás lehetőségeibe, ugyanakkor játszva rögzülnek a zenei elemekkel kapcsolatos egyéb törvényszerűségek is, úgymint méretek és hangmagasság, hosszúság és hangmagasság, fizikai erő és hangerő, testtömeg és hangerő összefüggése.

A zene építőköve lehet tulajdonképpen minden, ami hallható – a hangok, szavak, hangzások, zene, zaj, zörej –, értelmezhető, elemekre bontható részekből áll. Ilyen alkotórész a ritmus, a dinamika, az együtthangzás, a dallam, a forma. A ritmus nem más, mint az idő tagolása, más megfogalmazásban úgy is mondhatjuk, hogy segítséget nyújt a rendszerezéshez. A ritmus két komponense, a metrikus lüktetés és a folyamatos mozgás az, ami változatosságot, egyediséget visz a zenébe. A dinamika, vagyis hangerő és a hangmagasságok (magasabb–mélyebb) változásának megtapasztalása hozzásegíti a gyermekeket később a dallamok megértéséhez, érzelmi töltetük átéléséhez. A zenei improvizációk során a gyermek által képzett, létrehozott dinamika összefügg a személyiséggel, az aktuális lelkiállapottal, életérzéssel. A hangzás és dallam, amelyek szintén a zene építőkövei, tulajdonképpen frekvenciák, akkordok, egy időben létrejövő akár különböző minőségű hangok. A zenei önkifejezés során a dallami kibontakozás tükrözi a gyermek identitását talán leginkább. A hangzás, ami alatt tehát az egynél több hang egyidejű megszólalását értjük, a gyermek számára ennek létrehozása a közelség, az intimitás, az odaadás és az egybeolvadás érzését adja. Az együtthangzások alkalmával egyrészt ki kell szűrnie a számára fontos, neki szóló, őt segítő hangokat, míg az egységbe tudnia kell belehallani saját hangkeltését. Ezekben a helyzetekben cél, hogy felül tudjon emelkedni saját műveletén, cselekvésén, alkotásán, a nagy egységet, a közösen létrehozott hangzást is észlelnie kell. Így, ezeken az elemeken keresztül – ritmus, dinamika, hangzás, dallam – jutunk el ahhoz a formai kerethez, amelyben a zene egységgé áll össze.

## Kreatív zenei játékok

A gyermek nyitott a világra, az új, kreatív, esetleg meglepő ötletek elől nem zárkózik el, sőt inspirálja az. A számos játéktevékenységbe ágyazott érzékeléses, cselekvéses tapasztalat szellemi fejlődésének, gondolkodásának lehet alapja (Kalmár 1980). A zenei játékok során ösztönözhetjük a gyermeket újabb tárgyak, eszközök kipróbálására, vagy már ismert eszközök újszerű felhasználására, bővítve ezzel tapasztalatait és kreatív gondolkodását. Megnyitjuk értelmét arra, hogy más aspektusból, más nézőpontból is lássa, értelmezze környezetét, annak tárgyait. Teret engedünk alkotó képzetének. Sok és változatos játékra van szüksége. A bemutatásra kerülő játékok

fejlesztik a gyermek képzeletét, fantáziáját. Arra serkentik, hogy belelássa a játékhelyzetbe azt, amit szimbolikusan közvetít. Asszociáljon egy-egy jellemző tulajdonság, mozdulat, cselekvéssor, hangulat, hasonlóság alapján a zenei történetre. A képzelet világában lehet a légykapó az egyik játékhelyzetben pillangó, aki magasan és mélyen száll, a másokban csiga szarva, amely szintén magas és mély hangokra mozdul, majd palacsintasütő, amelyen egyenletesen dobja fel a palacsintát, de akár a gólya kelepelő csőre is, amely ritmusokat visszhangoz vagy kígyót, békát szállít. A kiskendők lehetnek virágok, amelyek halk és hangos hangra csukódnak és nyílnak, a gombok utasok, akik zenei jelekre szállnak vonatról le vagy vonatra fel stb.

A kreativitás, absztrahálóképesség mindenkiben benne rejlik, azt élethelyzetek, sajátos tevékenységek hívják elő, és korábbi tapasztalatokból, élményekből táplálkozik. A flexibilis, rugalmas gondolkodásnak nélkülözhetetlen alapja a korábbi tapasztalat. A meglévő ismeretekből, világról való tudásból, kipróbált cselekvésekből építkezik tovább ez a fajta gondolkodás. A gyermek a környezettől kapott impulzusokat játékában, cselekvéseiben alkalmazza, továbbviszi, sőt újragondolja, átértelmezi. Heinrich Ullrich német gyógypedagógus a következőképpen határozza meg a kreativitást:

„Képesség arra, hogy a tárgyakat új- és eredeti módon megismerjük (eredetiség, újdonságok kombinációja); szokatlan módon, értelmesen felhasználjuk (rugalmasság); meglássuk az új problémát ott, ahol látszólag nincs (érzékenység); elvonatkoztatassunk a szokásos gondolkodási sémáktól és semmit se tekintünk véglegesnek; kibontakoztassunk a normáktól eltérő ötleteket a külvilág ellenállása dacára is (nonkonformitás), ha képesek vagyunk valami újat felfedezni, ami hasznos a kultúra és a társadalom számára.” (Ullrich 1987: 36)

A bemutatásra kerülő zenepedagógiai módszer olyan eszközökkel dolgozik, amelyek konkrét rendeltetéssel nem bírnak, semleges tárgyak vagy könnyen asszociáció tárgyát képezhetik, a gyermeki fantáziavilágba kisebb elvonatkoztatással beilleszthetők. Az egyes eszközökhöz több funkciót, mozgás- és hangzásformát is lehet társítani. Az alapelv az, hogy a gyermek ráérezzen, megtalálja a kapcsolatot a tárgy vagy a vele végzett tevékenység és a mondóka, dal, illetve zenei történet között. Ezért fontos, hogy egyszerű, tiszta képzettársításokra törekedjünk, és amellet, hogy szabadjára engedjük fantáziánkat, figyeljünk a gyermeki megnyilvánulásokra is. A gyermekek fantáziavilága ugyanis igen rugalmas, kevésbé köti őket a realitás, mert kevés tapasztalatuk van a világról, így beleláthatnak tárgyakba olyan funkciót, tartalmat, ami a felnőttek eszébe sem jut. A módszer másik, nem titkolt célja bemutatni azt, hogy ezek az eszközök, hétköznapi tárgyak és a velük történő kreatív játék támogatni képes a gyermekek zenei kibontakozását, magában rejtheti a zenei képességek indirekt fejlesztését, a zenei fejlődés támogatását.

Számos eszközzel kelthetünk hangokat változatos használatuk során. Ezek természetesen nem tiszta zenei hangok, inkább effektusok, zörejek, amelyek spontán módon vagy tudatosan kísérik a tevékenységet. Ezeket a hangi lehetőségeket, élményeket fel lehet használni a zenei fejlődés támogatásához, az életkorokhoz igazodó zenei fej-

lesztéshez. A játékoságot megőrizve, minél nagyobb a gyermek, annál tudatosabban irányíthatjuk rá figyelmét a zenei elemekre, az azokkal történő játékokra. Ilyen zenei elemek lehetnek a tempó, vagyis a gyorsabb-lassabb, gyorsuló-lassuló hangkeltés, a hangerőjátékok, amikor halkabb-hangosabb hangokat generálunk finomabb és erőteljesebb eszközhasználattal, vagy megpróbálkozunk folyamatos dinamikai változtatással, halkuló-hangosodó játékkal. A hangmagassággal csak akkor tudunk játszani, ha egzakt, gyermekfülek számára is jól értelmezhető hangmagasságbeli különbségeket tudunk létrehozni. Ilyen eszközök lehetnek a karton- vagy műanyag csövek, különböző méretű kövek, csengettyűk, harangok, cserépedények, üvegpotharak. A ritmusérzék fejlesztésére alkalmas, amikor a tárgyak, színek, formák szótagolása a játék alapja. A hallás fejlesztésére, amikor a tárgyak színei vagy méretek társulnak adott hangmagasságokhoz. A belső hallás fejlesztésének színesítésére, változatossá tételére adhat lehetőséget, amikor sajátos tárgyakkal jelezzük a szöveg vagy dallam bűjtatását, mint például legyező, zseblámpa, újság, tölcserbáb.

A zenei játékokhoz használt eszközök nem csupán hangot adó, hangkeltésre alkalmas tárgyak, sőt! Az énekes, zenei tevékenység egyes pillanatai jól megragadhatóak képi, vizuális, taktilis tapasztalásokkal is. Gondolok itt a hangerő és méretbeli változásokra, a hangmagasság és színbeli vagy térbeli változásokra, hangszín- és anyagbeli változásokra stb. Ilyenkor nem kimondottan hangadásra, hangkeltésre alkalmas eszközök kerülnek a középpontba, hanem olyanok, amelyek valamilyen asszociáció, képzettársítás során képesek a zenei élményeket megtámogatni, és a gyermekek számára több érzékelési csatornán keresztül megéreztetni, megértetni, hogy mi történik az énekes-zenei tevékenységek során. A zenei elemekkel átszőtt játékos tevékenységek előkerülhetnek a nap bármely szakában, felszabadult játékhoz vagy fejlesztő feladatokhoz, délelőtti játékidőben vagy a délutáni kötetlen tevékenységbe ágyazottan, ad hoc vagy direkt formában. Az egyes játékok több nehézségi szinten is játszhatók, illetve szabadon formálhatók a csoportlétszám, játékosok átlagéletkora, fejlettségi szintje szerint. Beépülhetnek egy-egy „ének, zene, énekes játék, gyermektánc” tevékenységbe, mikrocsoportos kezdeményezés vagy csoportos kezdeményezéséskor, spontán játékhelyzetben vagy fejlesztés céljával kezdeményezett játékhelyzetben, zeneóvodai programon vagy néptáncprogramon, iskolák énekóráin vagy napközis játékidőben, esetleg vetélkedők feladataiként.

Az eszközök kreatív felhasználásával dolgozó zenepedagógiai program tárgyai lehetnek:

1. Hétköznapi tárgyak: fakanalak, csipeszek, gombok, kendők, legyezők, elemlámpák, esernyők
2. Játéktárgyak: plüssállatok, babakonyhai eszközök, kisautók, műanyag vagy gumi játékfigurák, lendkerekes játékok, bűgöcsigák, zenélődobozok
3. Konstruáló-építő játékok: Lego, Babylon, építőkészletek, homokozóformák
4. Finommotorikát és szem-kéz koordinációt fejlesztő játékok: pötyi, fa félgömb, díszkő, zsenília, koordinációs és írás-előkészítő táblák, gyurmák, összefűzhető lánckészletek

5. Észlelést, érzékelést fejlesztő játékok: Montessori-torony, Montessori-henger-sor, különböző méretű és színű tüsilabdák, formabeillesztők
6. Logikai (matematikai) képességet fejlesztő játékok: számlálópálcikák, számlálókorongok, abakusz, logikai készlet
7. Sporteszközök: pingponglabdák, puha falú sportbóják, műanyag színes labdakészletek
8. Társasjátékok: Twister hopp, Peppino, Colorino, színes fajtékók, Tantrix, memóriajátékok
9. Kiselejtezésre szánt játékok: elromlott szippantós vízi pisztoly, puha labdák, hiányos matrjoskababa
10. Újrahasznosítható tárgyak: kupakok, filctolltestek, üres kindertojások, régi újságok

A fejezet végén álljon itt egy-egy konkrét példa azzal a szándékkal, hogy szemléletesebbé tegye a módszer játékait az olvasó számára.

- A De jó a dió... kezdetű Kodály-dalra tapsolhatunk a fakanalainkkal egyenletesen, ügyelve, hogy folyamatos legyen a löktetés jelzése, vagyis a szünetek alatt is tapsoljunk. Nagyobbaknál még szemléletesebb és nagyobb koncentrációt, tudatos mozgáskoordinációt igénylő játék, hogy a tapsolást a szünetekre eső löktetéskor földre vagy asztalra csapással törjük meg. Vagyis a folyamatos vízszintes mozgást egy ütés erejéig függőleges irányú mozgás váltja fel.
- Izgalmas játék és nagy logikai felfedezés, amikor adott ideig villogó labda vagy más villogó, ketyegő játéktárgy – amely fix időkeretet ad – kerül be a zenei játékok középpontjába. Ezekhez az adott időkeretekhez igazíthatjuk mondókázásunk, dalunk tempóját. Például keressük azt a tempót, amely alatt épp be tudjuk fejezni a dalt vagy mondókát, addigra, mire a villogás/hanghatás abbamarad. Felfedezzük, hogy ha hamarabb végzünk, vagyis tovább villog, akkor lassítanunk kell a tempónkon, nyújtánunk kell az időt. Ha mi futunk ki az időből, nem tudjuk végigmondani vagy énekelni, amit szeretnénk, akkor gyorsítanunk kell tempónkon.
- A Korong építő lapjait vagy a Lego elemeit is lehet egymás mellé rendezni sorban úgy, hogy hol egy áll magában, hol egymáson kettő van. Így kapjuk a ritmust: egy (tá), kettő (titi) emeletet látunk. És már hangoztathatjuk is: egy egy kettő egy; kettő kettő kettő egy. (Ecc-pecc kimehetsz, holnapután bejöhetsz...)
- 1-2 dobókockával dobhatunk, és a véletlenszerűen kapott pöttyökből megpróbálhatunk ritmusképleteket, motívumokat alkotni, és keresni hozzájuk dalból/mondókából a ritmusnak megfelelő szövegrészt. Például öt pöttyöt dobtunk, tá titi tá tá ritmust kreálunk, ami azonos a Bábica Panna... mondóka kezdő motívumával. Vagy nyolcat dobtunk, az lesz a ritmusunk, hogy titi titi titi titi, „felfedezzük”, hogy a Bújj, bújj, itt megyek... kezdetű dal utolsó motívuma ilyen ritmusú („harmadikra rátalálók”).
- Minden szempontból megfelelő eszköz a hangerőjátékhoz a hálólabda. Látványos a tágulása és szűkülése, sőt még hallható is, amikor nyílik-csukódik. A gyermekekkel

asszociálhatunk tudónk tágulására, a nagyobb mennyiségű levegő bent létre, így a hangerő növekedésére és viszont. Lehet hirtelen változtatni a méretén, és folyamatos átmenetet képezve, vagyis hirtelen hangerőváltozás és folyamatos hangerőváltozás is mutatható vele.

- Dallamot tudunk bújtatni olyan zseblámpával, amelynek a ki- és bekapcsolása egy mozdulattal megoldható, és ahhoz egy hangi jel kapcsolódik. Képzletben barlangban járhatunk, és sötétben nem énekelünk, nem zajongunk, mert félelmetes a sötét, de ha felkapcsolódik a zseblámpa, bátran, hangosan énekelünk tovább. Amikor magunkban énekelünk, hallatjuk az egyenletes lüktetést, mint a barlangban a cseppkövekről lecsöppenő vízcseppeket. De a kindertojás-kapszulák kipattintása és bepattintása is remek kísérőjele a dallambújtatásnak.

## Összegzés

A tanulmányban bemutatásra kerültek egy innovatív zenepedagógiai módszer szervező elvei, egyrészt a kutatásokkal is alátámasztott elképzelések, amelyek szerint a zene hatásai, a zenei nevelés túlmutat önmagán, képes hozzásegíteni a gyermekeket az önkifejezéshez, együttműködéshez, a világban való tudatos létükhöz, másrészt az adaptív, differenciált, élményszerű oktatás-nevelés elve. A módszer a hagyományos zenepedagógiai értékeket (kodályi koncepció), a hagyományos módszertant (Ádám, Forrai, Szőnyi, Dobszay stb.) folytatva alapul tevékenykedtetésen, hétköznapi tárgyakkal a zenei nevelésbe történő kreatív beemelésén. A bemutatott tevékenységorientált zenepedagógiai koncepció zenei játéka – például a szótagolás és ritmus, a színek és hangmagasságok, a mennyiség és hangerő, méret és hangerő, a vizuálisan érzékelhető és auditívan érzékelhető időbeliség megfeleltetése, a zene mozgásos leképezése – által a gyermekek spontán fedezhetik fel a zene alkotóelemeit, a tempót, ritmust, hangerőt, hangszínt, dallamot, hangzásokat, hangzatokat, zenei struktúrákat, valamint azt, hogy az együttes zenélés, közös alkotás öröm. A hétköznapi tárgyakkal történő kreatív játékok észrevétlenül vezetnek be a gyermekeket a zene rejtelseibe, sokoldalúan fejlesztik személyiségüket, színesebbé, tartalmasabbá teszik a kötött és kötetlen zenei tevékenységeiket (foglalkozások, órák), de akár a szabadidős tevékenységeiket is.

## Hivatkozott irodalom

- Decker-Voigt, H. H. (2004). *Zenével az életbe. A hangok szerepe a várandósság idején és a gyermekkorban*. Budapest, Medicina Könyvkiadó.
- Forrai K. (1991; 1998). *Ének az óvodában*. Budapest, Educatio Musica.
- Guyau, J.-M. (é. n.). *A modern esztétika problémái*. Budapest, Révai-kiadás.
- Halász L. (1973). *Művészetpszichológia*. Budapest, Gondolat.

- Hámori J. (2002). Az emberi agy és a zene. In Urbánné Varga K. (szerk.): *Hang és lélek: Új utak a zene és a társadalom kapcsolatában*. Budapest, Magyar Zenei Tanács.
- Harmat L. (2011). *A kóruséneklés hatása a testi és lelki egészségre*. A Psalmus Humanus Egyesület által, „A művészeti nevelés mint gazdasági tényező – a családban és a társadalomban” címmel 2011. április 11-én rendezett konferencián elhangzott előadása.
- Harmat L. (2013). *A kóruséneklés hatásai a testi és lelki egészségre*. Az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar Ének-zenei Tanszéke által 2013. január 24-én rendezett Zenepedagógia – innovatívan! című zenepedagógiai konferencián elhangzott előadása.
- Kalmár M. (1980). A gyermeki alkotóképesség. In Kabainé Huszka A. (szerk.): *Tanuljunk meg gyermeknyelven*. Budapest, RTV-Minerva.
- Kovács S. (é. n.). Lélektan és zenetanulás. In Kovács S. & Popper I.: *Kovács Sándor dr. hátrahagyott zenei írásai* (pp. 51–71). Budapest, Rózsavölgyi és Társa Kiadása.
- Lénárd S. & Rapos N. (szerk.) (2004). *Magtár. Ötletek az adaptív oktatáshoz*. Budapest, OKI.
- M. Nádas M. (2001). *Adaptivitás az oktatásban*. Pécs, Comenius Bt.
- Mönks, F.J. & Ypenburg, I. H. (1998). *A nagyon tehetséges gyerek*. Budapest, Akkord Kiadó.
- Sacks, O. (2010). *Zenebolondok – Mesék a zenéről és az agyról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tyeplov, B. M. (1963). *A zenei képességek pszichológiája*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Ujfalussy J. (1962). *A valóság zenei képe*. Budapest, Zeneműkiadó Vállalat.
- Víg J. (2010). *Faculty of 1000 Biology Reports*, eLitMed.hu, [http://test.lam.hu/ilam/agykutatas/\\_b\\_a\\_zene\\_hatasa\\_a\\_kognitiv\\_kepessegekre\\_b\\_4914/](http://test.lam.hu/ilam/agykutatas/_b_a_zene_hatasa_a_kognitiv_kepessegekre_b_4914/). 2010. 10. 18.
- Vitányi I. (1969). *A zene lélektana*. Budapest, Gondolat.